

”מאן הויא ליומא”

אמר רב גידל אמר רב אכסנאי לא יאכל ביצים ולא ישן בטליתו של בעל הבית. רב כי מקלע לדרשיש מכריז מאן הויא ליומא [איזו אשה תנשא לי ליום שאתעכב כאן ותצא לאחר מכן, רש"י], רב נחמן כד מקלע לשכנציב מכריז מאן הויא ליומא.

והתניא ראב"י אומר לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת שמא יזדווגו זה אצל זה, ונמצא אח נושא אחותו כו', אמרו: רבנן קלא אית להו, והא אמר רבא: תבעוה להנשא ונתפייסה צריכה לישב שבעה נקיים, רבנן אודעו להו מקדם כו', ואי בעית אימא יחודי הוי מיחדי להו לפי שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו.

(יומא יח, ב; יבמות לז, ב)

הכרזה זו מוזרה מאד. רב בעל עשר מילי דחסידותא, אדם שלא הסתכל חוץ לארבע אמותיו עד שלא ראה מי שבא לנגדו, איש שמעולם לא אכל בסעודת הרשות ולא דיבר שיחה בטילה מימיו וכמוהן הנהגות של פרישות וטהרה, האם הוא האדם שיכריז ”מאן הויא ליומא”? רב שגינה את אנשי שחץ שביניהם לבין עצמם היה אחד אומר לחבירו במה סעדת היום, בטוי שיש בו רמיזה לא טהורה (ראה שבת סב, ב), האם הוא שירשה לעצמו הכרזה פומבית זו?

ולא עוד אלא שעובדא זו נמסרה בתלמוד בנושא רציני לקושיא ופרוקא, וכאשר יסופר במילי דחסידותא הנזכרים שאחדים מהבאים אחריו השתדלו להרגיל בעצמם באחת ממדותיו התרומיות, כן נמסר גם בהכרזה זו שרב נחמן כד מקלע לשכנציב נהג כמוהו, הוא רב נחמן חתנו של ראש הגולה, אישה של ילתא, הוא כמו כן הכריז ”מאן הויא ליומא?”. כמה מוזר הדבר.

מפרשי התלמוד חדורי הכרה בקדושת רבותינו עמודי התורה וטוהר ארחות חייהם לא טיפלו לבאר פרט זה, אבל הכרזה זו שימשה כאבן קלע בידי המתמשכלים לירות בה נגד כבוד בעלי התלמוד כולם, בתקופת מלחמת הריפורם הוכרזה הכרזה זו בלעג בכדי לערער התמחותם של משלשלי התורה ולעשות פלסטר כל התורה שנמסרה על ידם.

ביחוד נבח על הכרזה זו הצורר ישראל הפרופיסור הנאצי ע. בישוף – שם רשעים ירקב – שהוציא כתב פלסטר מיוחד על ”דם ועגבות בספרות היהודים ובחייהם”, בו השתדל להוכיח בכמה זיופים עלילת הדם ויחד עמה לשים לשמצה את המוסריות של חכמי ישראל, ומובן כי בראש הציטטות הורמה על נס גם הכרזה זו.

ועד כדי כך, הוטיקן ברומא התעניין בדבר, אחד הקרדינלים שלח ע”י החשמן בווינא ארבע עשרה שאלות להציען לפני חכם מישראל, שלש הראשונות הן: אם הנוצרים נחשבים לפי דין ישראל כעובדי עבודה זרה, אם ”לנכרי תגוש, לנכרי תשיך” הן מצות חיוביות, ומיד אחריהן השאלה הרביעית על שהתלמוד מוסר מעשה משני גדולי החכמים שהיו מכריזים איזה אשה רוצה להיות לו ליום אחד.

הסופר חיים בלוך אשר לו מסר החשמן אלו השאלות לתשובה, טיפל בעריכת תשובה מפורטת לכל אחת, והן נשלחו ע”י החשמן לרומא, עכשיו בא לידי ספרו ”ודע מה שתשיב” תשובות לוטיקן בשנת תרצ”ח שפרסם ה’ בלוך בהגיעו אחרי נדודים מרובים לארצות הברית (ניו יורק תש”ג).

לא נדבר פה על כל השאלות – אחדות מהן בררתי בספרי ”קוי אור” במאמר ”משפט גר תושב” – כי אם הנוגע להארת הכרזה מוזרה זו. ר”ח בלוך מאריך בהדגשת השתוממותו על המימרות הללו, ומביא מספר ”זוטו של ים” של ר”מ לייטר שחידש שתי השערות והוא משיב עליהן. אביא אותן בזה עם הוספות כמה פרטים שיש להעיר עליהן.

האחת כדי לשרש את המנהג של קדושין בלי שדוכין שהביא לפעמים לידי תקלות-הפקרות (ע' יבמות יב, א) חפץ רב להנהיג את מנהג שדוכין ולהשרישו בקרב יהודי דרשיש, וכאשר איקלע שמה היה רגיל לבקש מאנשי העיר לשדך לו אשה למען ישמש מופת לבני המקום ולהרגילם שלא לקדש אשה בלא שדוכין, כדי להתרחק מכל פריצות.

וכמה קלושה השערה זו, לנימוק זה, הן היא תקנה כללית, למה איפה הכריז כך רק כד איקלע לדרשיש, ידענו שביקר בכמה מקומות (ראה עירובין ו, א דאיקלע לדימחריא, שם ק, ב איקלע לאפסטיה, בקדושין כה, ב, שדרש רב בקימחוניא, ובחולין ק, א שהיה בטלפוש וכן עוד בכמה מקומות) ולא מצינו שהכריז כן עוד באיזה מקום אחר. ואם התכוון רב לחזק תקנתו שם מדוע הכריז רב נחמן כמוהו ואך בהיותו בשכנציב? ובכלל הן יותר מהתקלה של קדושין בלי שדוכין יכלה להיות תקלה במעשהו אם ישמש מופת לכל אחד מישראל שיעשה גם הוא כמוהו לישא אשה בכל מקום שיבוא וע"ז יוכלו להתרבות ממזרים בישראל שישא אח את אחותו?

ההשערה השניה, לפי שרב הוא שאמר שאין אדם ניצול בכל יום מהרהור עבירה. לכן השתדל שלא להביא עצמו לידי נסיון והכריז מאן הויא ליומא.

והנה מההכרזה ההיא, שלא התעניין כלל בנשואין קבועים כאורח גבראין יהודאין שתהיה עזרתו וחברתו בחיים רק ליומא, מוכח כי בהיותו בדרשיש בעל אשה היה, אלא כיון שמאיזו סיבה לא נסעה עמו חשש להרהור, הלוא אם נבוא לחשוש ליומא היה כל אחד צריך לישא אשה שניה על אשתו מחשש הרהור בזמן וסת של הראשונה. אם לחשוש ליומא בהיותו אכסנאי הן יותר היה לחשוש על המצב הקבוע, וכבר בררתי שמעולם לא היה אף אחד מחכמי התלמוד נשוא שתי נשים יחד (ראה "עוללות" אות ה-ו).

וכמה מוזר היא לחשוב כי משום חששה רחוקה זו נשא אשה בהיותו באכסניא מה שאסור לפי ההלכה (ראה כתובות סה, א) ובכלל הן נשואין ליומא בטח לא עדיף מכל הנושא אשה לשם זנות (ראה דרך ארץ זוטא פ"י), ומנושא אשה ודעתו לגרשה (יבמות לז, ב) ואם מרבה סעודתו בכל מקום הרי זה מחלל שם שמים (פסחים מט, א) כמה חלול שם שמים יש בתלמיד חכם שמרבה נשים בכל מקום – היתואר לחשוב ככה על רבותינו קדושי עליון?

ר"ח בלוך בהעריכו קלישת הנימוקים הללו כותב: אלהים לא מנע חסדו ממני הדל והאיר את עיני להסיר את העלטה מן "הכרוז" הזה. בלי היסוס אני אומר כי מעולם לא הכריזו רב או רב נחמן "מאן הויא ליומא", רק איש אחד לצון חמד לו ותלה באילן גדול, שאמרו בפסחים קיב, ב שרבינו הקדוש צוה את בניו שלא ידורו בשכנציב משום דליצני הוי ומשכי להם בליצנותא, לפנינו איפוא ידיעה ברורה שאנשי שכנציב לצנים היו, ושוב אנו יודעים שרב נחמן דר איזה זמן בשכנציב (ראה קדושין ע, א; יומא עא, א), חמדו להם יושבי שכנציב לצון והן הם שהוציאו לעז על אותו צדיק רב נחמן שבבואו לשכנציב הכריז מאן הוי ליומא, והכרוז הזה נתגלגל גם למקומות אחרים בבבל, מרב נחמן נעשה "רב", מ"גבור" אחד נעשו שני "גבורים", ואין ספק שגם מסדרי הגמרא עקמו חטמיהם וקמטו את מצחיהם בהכניסם מימרא זו וכאשר דנו בה, אולם בהתאמצם לאסוף את כל דבר שממנו יוכל לצאת מכשול – שאח יהיה נושא את אחותו ואב את בתו – ובתמימותם וגודל לבם לא שיערו כי הלצה גמורה לפניהם. זה תוכן דברי ה' בלוך, בסכמו: מוטב שתיעקר מימרא אחת מן התלמוד ואל יתחלל שם שמים בפני עמי עולם.

והנה בטח טובה היתה כוונתו, כאשר נאלץ לערוך מענה על כל אחת משאלות הוויטיקן, באין מוצא אחר דחה אותם בקש. מסופקני מאוד אם שיכנע את מי שהוא, ואנחנו בינינו לבין עצמנו הן נדע כמה מוזר לחשוב שמסדרי התלמוד הכניסו סיפור שהם עצמם עקמו עליו חוטמיהם וקמטו את מצחיהם, ושוב כל הגלגולים הללו מרב נחמן בשכנציב עד רב בדרשיש, לא נשלה את עצמנו, הדברים בלתי מתקבלים על הלב.

תיתי לי לגיסי חביבי האי ניהו ת"ח מובהק הר' משה מרדכי שוייצר הי"ו שמקום הניחו לו בהארת מאורע זה, להבהיר הסיבה שהביאה את רבותינו אלה להכרזה זו בבחרם הרע במעוטו. הוא העירני על המבואר

בסוף מסכת עבודה זרה עו, ב ששינו שם: הלוקח כלי תשיש מן העכו"ם את שדרכו להטביל מטביל להגעיל יגעיל כו' הסכין שפה [לוטש הסכין באבן] והיא טהורה כו', כי הא דמר יהודה ובאטו בר טובי הו יתבי קמיה דשבור מלכא אייתי לקמייהו אתרוגא פסק אכל פסק יהב ליה לבאטו בר טובי, הדר דצה [נעץ הסכין] עשרה זימני בארעא, פסק יהב ליה למר יהודה, אמר ליה באטו בר טובי וההוא גברא לאו בר ישראל הוא [מדוע לא נעצת הסכין בקרקע להכשירו טרם שחתכת בו בשבילי, הן גם אני ישראל כמו מר יהודה] אמר ליה מר קים לי בגויה ומר לא קים לי בגויה [רב יהודה מכיר אני בו שהוא פרוש ולא יאכל דבר איסור אבל כך איני מוחזק שתהא פרוש כל כך – רש"י], איכא דאמרי אמר ליה אידכר מאי עבדת באורתא [דרך פרסים למסור נשים לאכסנאים וכשיגורן להם בלילה שעבר קבל באטו ורב יהודה לא קיבל – רש"י]. למדים אנחנו מזה נמוסי פרס בכיבוד אורח חשוב לשלוח אליו אשה.

ועובדא זו ידענו מובאה באבות דר' נתן פט"ו: כאשר בא ר' עקיבא לאיזה מקום שיגר לו השלטון שתי נשים יפות, רחצום וסכום וקשטום ככלות חתנים והיו מתנפלות עליו כל הלילה, והיה ר' עקיבא יושב ביניהן ומרקק ולא פנה אליהן, הלכו והקבילו לפני השלטון ואמרו לו: שוה לנו מות משתתננו לאיש הזה, שלח וקרא לו, אמר לו: מפני מה לא עשית עם הנשים הללו כדרך שבני אדם עושים לנשים. לא יפות המה? לא בנות אדם כמותך הן מי שברא אותך לא ברא אותך? אמר לו: ומה אעשה ריחן בא אלי מבשר נבילות וטריפות ושרצים. וכן מסופר שם על ר' צדוק הכהן כשנשבה. רואים אנחנו שלפעמים הוכרחו לקבל אותן ואחרי כן הצטדקו והתנצלו עצמם על התנהגותם המוזרה להלך נפש השלטון שחשב לכבד אותם בכך. ויכולים אנחנו לצייר לנו כמה העיקה המעמסה הזאת על רבותינו הקדושים, לבלות לילה יחד בחדר עם בשר נבילה מחיים.

והנה ידענו כי מלך פרס אדרבן ושריו כיבדו מאד את רב (ראה עבודה זרה י, ב ובערך מילין להרב שיר ערך ארדבן), וכן כשבא רב לדרשיש אשר בפרס ידע כי השלטון יכבד אותו, ולפי נמוסיהם הם, ואיך זה יבלה יום עם נבילה מחיים? וכמו כן כבוא רב נחמן לשכנציב הקרובה לדרשיש (ראה ערך מילין ובס' שבע חכמות, גיאוגרפיה בתלמוד ומדרש ערך שכנציב בשם נייבויער ובערך קטיספון הסמוכה לארשיד שהיא דרשיש), מקום שישב בו מקודם איזה זמן, ידע שעכשיו כדאי קלע תמן בלי אשתו יעמוס השלטון עליו תשורה אשר געלה נפשו בה, לכן שם הוכרחו להכריז ולהודיע שהם נושאים נשים. בנות ישראל כשרות וצנועות ידעו שהן נשואין פיקטיביים וכל עיקרה לא באה רק משום ההכרזה שידעו השלטונות כי בבואם נשאו נשים ויחדלו מלכבד אותם לפי נמוסיהם הם.

[פנינים ומרגליות, הרב ראובן מרגליות, עמ' קל-קלד]